

Süli Attila

A „kis Kossuth” és a honvéd tábornok

Berzenczey László és Görgei Artúr a klagenfurti száműzetésben.
100 éve hunyt el Görgei Artúr

A

katona Görgei Artúr és a politikus Berzenczey László életpályája 1862-től, a klagenfurti száműzetés közös éveitől összekapcsolódott. Bár a két személy tevékenysége az 1848–49-es szabadságharcban nem kötődött egymáshoz, mivel Berzenczey 1848–49-ben képviselőként vagy a parlament munkájában, 1848 őszén pedig kormánybiztosként Székelyföldön tartózkodott, míg Görgei a hadszíntereken tevékenykedett. Ráadásul Berzenczey Kossuth feltétlen híve volt, majd 1849-ben a radikálisok irányába orientálódott, a szabadságharc bukása után pedig követte a lemondott kormányzót a száműzetésbe.

Görgei Artúr 1818. január 30-án született a Szepes megyei Toporcon,

evangélikus középnemesi család sarjaként. Tanulmányait a lőcsei és későbbi evangélikus gimnáziumokban, majd a tullni utásziskolában folytatta. Kilépett főhadnagy volt, majd vegyészeti tanulmányokat folytatott Prágában. 1848. szeptember 1-től honvédőrnagy, október 15-től vezérőrnagy, a feldunai hadtest parancsnoka. 1849. március végétől a honvédhadsereg fővezére, ő irányította a tavaszi hadjáratot. Később hadügyminiszter lett, de megtartotta a fővezérséget is. A sikertelen komáromi harcok után a hadseregét (I., III. és VII. hadtest) Aradra vezette. A délvidéki magyar csapatok temesvári veresége után (1849. augusztus 9.) a további ellenállást reménytelennek ítélte. A vereség hírére Kossuth lemondott, a főhatalmat miniszteri ellenjegyzéssel augusztus 11-én Görgeire ruházta. Görgei augusztus 13-án a világosi-szöllősi síkon letette a fegyvert az orosz csapatok előtt. I. Miklós cár személyes közbenjárására kegyelmet kapott, és Klagenfurtba internálták. 1850-ben megírta a *Mein Leben und Wirken in Ungarn 1848 und 1849* címmel (1–2. kötet, Leipzig, 1852.).¹ 1867-ben hazatért, mérnökként dolgozott, de a számára kedvezőtlen közhangulatban – amely őt árulónak tartotta – Vissegrádon telepedett le. 1916. május 21-én hunyt el Budapesten.²

Berzenczey László 1820-ban született Kolozsváron, székely nemesi család sarjaként. Jogi tanulmányait Marosvásárhelyen, Kolozsváron és Székelyudvarhelyen végezte. 1846-ban házasságot kötött Kadácsi Rózával, akitől három gyermeke született: István, Vilma és Klára. Már fiatalon bekapcsolódott az erdélyi reformellenzék munkájába. Az ellenzéki politizálásnak – az országgyűléseken kívül – két fóruma

A katona Görgei Artúr és a politikus Berzenczey László életpályája 1862-től, a klagenfurti száműzetés közös éveitől összekapcsolódott.



Berzenczey László (1820–1884)

volt korszakunkban: a törvényhatósági közgyűlések és a helyi sajtó. Berzenczey tevékenyen vett részt a liberálisok és konzervatívok között dúló hírlapi vitában. 1846. augusztus 11-én Berzenczeyt Marosszék országgyűlési követévé választották. Berzenczey tehát a marosszéki ellenzék vezetőegységisége volt, sőt Egyed Ákos szerint a „székelyföldi radikalizmus az ő személye köré csoportosult”. Emellett kiváló szónok is volt, sokan „Kis Kossuthnak” nevezték. Imreh Sándor 1848–49-es Mátyás-husár visszaemlékezése szerint: „Nagyon népszerű ember és hatalmas népszónok volt akkor Marosvásárhelyett Berzenczey László, ki az akkori szék- (ma megye-) gyűléseken s más népes összejöveteleken hallatta népszerű szónoklatát. A helyi ev. ref. főtanodai ifjúság bálványozta őt.”³ Erdély és Magyarország uralkodói szentesítését követően (1848. június 10.) az országgyűlési választásokon Berzenczeyt, Antal Imrével közösen 1848. június 26-án Marosszék képviselőjévé választották. A voksolást heves összetűzések előzték meg.

A politikus és a katona kapcsolata a népszerű író, Krúdy Gyulát is megihlette. Krúdy A tábornok barátja című írásában Selmeczi személyesíti meg az egykori 1848–49-es képviselőt.

1848 nyarán az országgyűlés a székelyek délvidéki telepítési biztosának nevezte ki. 1848. augusztus 17-én Kossuth Lajos pénzügyminiszter egy szabad lovas csapat alakításával bízta meg Székelyföldön, így a hónap végén visszatért Erdélybe. 1848. október elején határkörét túllépve összehívta az agyagfalvi székely nemzeti gyűlést, az ezt követően megalakult székely tábor azonban november 5-én Marosvásárhelyenél döntő vereséget szenvedett Joseph Gedeon altábornagy dandárjától. Berzenczey ezután álnéven, Moldván és Galícián át Pestre menekült, ahol bekapcsolódott a parlament munkájába. A *Marczius Tizenötödike* hasábjain sajtótámadás érte, de korábbi erdélyi hívei is, akik Háromszéken harcoltak, elfordultak tőle a menekülése miatt.

Így nem térhetett vissza, 1849. január 5. után követte az országgyűlést Debrecenbe, majd 1849 áprilisában belépett a Radikál Pártba.

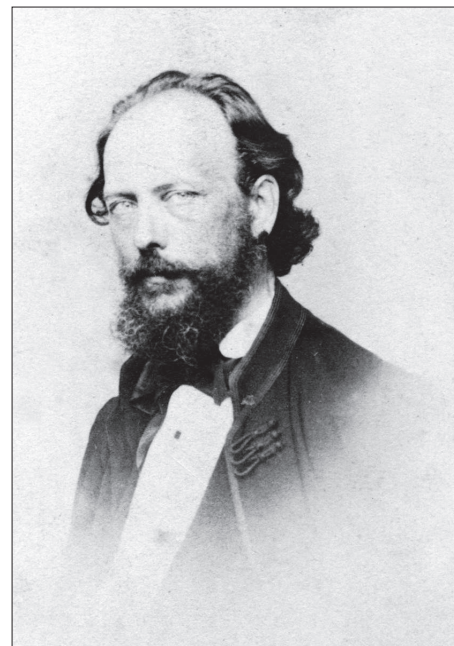
A szabadságharc bukása után Kossuthhoz ment, aki újból bizalmába fogadta, majd ezredesi ranggal ruházta fel. Követte Kossuthot az Amerikai Egyesült Államokba, ahol megszervezte a volt kormányzó testőrségét. 1851-ben a császári-királyi hadbíróóság halálra ítélte, felesége a következő évben meghalt. 1852-ben föld körüli útra indult, mivel neves őshazakutató volt, Amerikába, Kínába, Szingapúrba és Kelet-Indiába utazott. 1854-ben a Krímbe indult, ahol részt vett Szevasztopol ostromában a törökök oldalán. 1862. június 17-én önként feladta magát a galaci osztrák konzulátuson, majd két hónap múlva az uralkodó kegyelméből Klagenfurtba internálták. Hazatérésének elsődleges oka az volt, hogy nem tudott azonosulni Kossuthnak a III. Napóleon francia császárral való szövetségi politikájával. Klagenfurtban került kapcsolatba a száműzött Görgei Artúrral. 1867-ben hazatért, majd Marosszék országgyűlési képviselőjévé választották. 1873-ban az őshaza keresése céljából Ázsiába indult. Elméje időközben elborult, élete utolsó hét évét a lipótmezői tébolydában töltötte. 1884. november 14-én hunyt el.⁴

Berzenczeyt már a kortársai közül (Keller János, Berde Mózes, Pálffy János) is sokan bírálták. A 20. században a neves erdélyi polihistor, Bözödi György folytatott róla egy nagyon alapos anyaggyűjtést, azonban az életrajzát nem készítette el.⁵ Bözödi a bírálatok ellenére Berzenczeyt pozitív megítélésű személynek tartotta. Az ő álláspontját képviseli Egyed Ákos is, aki szerint Berzenczey a hibái ellenére is meghatározó személyisége Erdély és Székelyföld 1848–49-es történelmének.

A politikus és a katona kapcsolata a népszerű író, Krúdy Gyulát is megihlette. Krúdy *A tábornok barátja* című írásában Selmeczi, az emigrációból hazatérő egykori 1848–49-es képviselő személyesíti meg Berzenczeyt. Selmeczi Klagenfurtban találkozik az egykori tábornokkal. Párbeszédük az alábbiakkal zárul:

„– Monsieur – felelt könnyedén Selmeczi –, én szavamat adtam, hogy tisztázom tábornok urat a félrevezetett nemzet előtt.

– Szegje meg a szavát! – mondta egykedvűen a tábornok, aztán bizonyos habozás után kezét nyújtotta Selmeczi-nek (mintha nem volna hozzászokva a gyakori kézfogáshoz). Kissé megemelte a kalapját a mélyen pirosuló forradás



Görgei Artúr (1818–1916)

felett, amely feje búbjától homlokáig húzódtott.⁶

– Istenemre – rebegte Selmeczi –, ezért a forradásért, e sebhelyért Napóleon marsalljai mellé állítanak önt Párizsban.

– Mi magyarok vagyunk! – felelt a tábornok, és eltűnt a magános ház kapujában.”

Bár Selmeczi hazatért Magyarországra, a Görgei érdekében tett lépései miatt az ország elfordult tőle, választókerületében egy gyűlésen megverték, szerelme magára hagyta, ő pedig kivándorlásra kényszerült.⁷

Berzenczey és Görgei tehát 1862-ben találkozott Klagenfurtban. Erről Görgei Artúr Görgei Istvánhoz 1862. augusztus 29-én írt levelében így emlékezett: „Egy szép reggel haza térek gyermekeimmel, lehetett 7 óra. Ott áll egy gyönyörű vizsla házunk kapujánál: alig láttam szebbet életemben. Tegnapelőtt történt – most ugyanezen vizsla lábaimat veregeti szüntelen csóváló farkával – azért írásom olyan szép.

Közeledünk a házhoz; kis Kornél⁸ elkiáltja magát: mily szép kutya s neki tart, hogy átölelje nyomban. Visszataratom a gyereket, megdorgálván őt, hogy idegen kutyától mért nem tartózkodik. Alighogy szóltam: a kutya nekem rohan mérges ugatással. Én megállok és jobb kezem készül-feszül, megragadni torkon a fenevadat: s íme a jövő pillanatban hozzám simul a nemes állat, mintha csak én volnék a gazdája. Csodálom, gondolkozom... Náni (cse-léd) ekkor kilép a házból s jelenti egy idegen úr jelenlétét szobámban, Guten

Morgen!... kiáltok, átlépve a küszöböt s látok egy elszánt komor arcot, fölfelé összehúzott szemöldökkel, redős homlokkal. A rövidre nyírt fekete haj, megborotvált pofa és széles erőteljes váll, a hatalmas mellkas, a kissé előrehajlott fej két fénylő fekete, mereven rám tekintő szemével nevezetes ellentétben látszottak lenni az angolosan széjjelrakott lábbal s egyenesen feszesen lecsüngő két karral. A kétségbeesés elszántságának és egy benső harc el nem rejthető nyomainak vegyülete állt előttem megtestesülve.

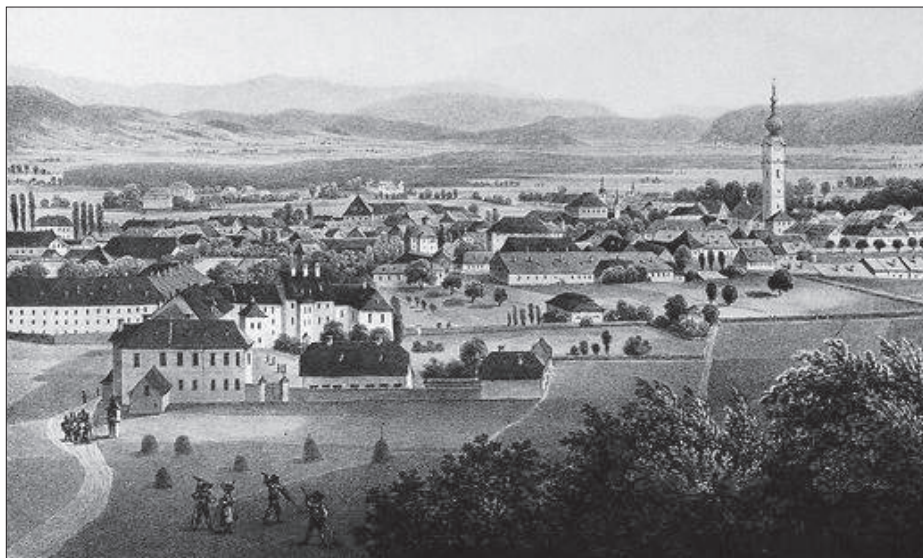
– Was steht zu Diensten? Mit wem habe ich die Ehr?¹⁰

– Herr General! Ich bin Ladislaus Berzenczey¹¹ – volt a magyaros kiejtésű német felelet.

– Ha magyar ember az úr, hát tessék magyarul megmondani, hogy mivel szolgálhatok.

– Én Berzenczey László vagyok. – 1848-ban kormánybiztos a Székelyföldön: 1849-ben decemberben kimenekültem hazámból, emigráltam. Tartoztam is az emigrációhoz és híve maradtam Kossuthnak mind addig, míg ő el nem adta magát Napóleonnak.¹² Az utolsó három év alatt Galacson¹³ székeltem, mint ügyvivője az emigrációnak; szorosán véve, mint a turini¹⁴ kormány újoncozója a magyar légió számára. Ott van tulajdon egyetlen egy fiam is. Rattazzi¹⁵, Napóleonnak, Victor Emánuelnek¹⁶ minisztere megtagadta rögtön fizetésemet – mehettem. Ugyanakkor azt írják nekem hazámból, hogy nincs emberük, a ki képes lenne meghíúsítani a küszöbön álló egyenes választásokat a Reichsrathba.¹⁷ Elszántam magamat, hogy hazatérek, akármilyen áron. Feladom magamat föltétlenül. Elhoznak Bécsbe, ott tömlöcben tartanak két hónapig – s ma ötödnapja, hogy itt vagyok Klagenfurtban, mint internált. Nem fogja rossz néven venni, hogy eljöttem

Berzenczey a jelentések szerint ritkán jött Viktringbe, mivel nagyon bízott abban, hogy rövidesen hazatérhet Magyarországra. Sajnos, erre csak 1867-ben került sor. A levelezéseiket az osztrák titkosrendőrség rendszeresen ellenőrizte.



Klagenfurt egykori látképe

meglátogatni tábornok urat! Így Berzenczey.”

Az 1863-ból származó titkosrendőri jelentések szerint Görgei ekkor a fiával, Kornéllal élt Klagenfurtban. A felesége, Adele Aubouin a lányával, Bertával a magyarországi Lőcsére távozott, ahol a lányuk tanulmányokat folytatott. Görgeiről feljegyezték, hogy sokat kirándul a családjával és az unokaöcsével. Berzenczey a jelentések szerint ritkán jött Viktringbe, mivel nagyon bízott abban, hogy rövidesen hazatérhet Magyarországra. Sajnos, erre csak 1867-ben került sor. A levelezéseiket az osztrák titkosrendőrség rendszeresen ellenőrizte.¹⁸

A kezdeti ellenszenv rögtön barátsággá változott. Görgeit elsősorban – a saját vallomása szerint – Berzenczey naiv becsületessége fogta meg.

Pedig a volt honvédtábornok kezdetben gyanakodott Berzenczeyre. Erről az 1862. november 22-én írt levelében így nyilatkozott testvérének, Istvánnak: „Kedves öcsém! Sorjában veszem elő... Az Almásy (Pál)¹⁹ féle közlést nyomban elégettem... Az... intések szaporodásán ne aggódj. Engem már nehéz vinni lép-re. Különben igen természetesek ez intések olyanok részéről, kik Berzenczey Lászlót, mint emigránst ismerik. Hiszen Klagenfurtban is akadtak már jóakaró intőim! Hogy is ne? Mikor ő itt léte harmad negyed napjáig mindenütt és mindenki előtt esküdt ellenségemnek vallja magát, s azontúl aztán folyvást csak Viktringben ül, hogy még a politia is kezdte megsokallani elvégre... Öreged Arthur s. k.”

Így Görgei az egykori képviselő-kormánybiztos javaslatára úgy határozott, hogy reagál a Kossuth vidini levelében megfogalmazott árulási vádra. Görgei

István erről így emlékezett: „E vádakat Berzenczey a vádlottal szemben naiv jóhiszeműséggel tüzesen képviselte és konok vitatkozó lévén, bőven szolgáltatott alkalmat bátyámnak mind ezen fölvetett kérdéseket vele alaposan megtárgyalni s előtte a valót kideríteni. Vitáinknak mindig éjjél vetett véget: bátyám pedig vendége távoztával sem hajtotta mindjárt álomra fejét; egyszer sem feküdt le mielőtt az asznap tisztába hozott kérdést, a vita főmozzanatait és eredményét, röviden papírra vetette volna. Ezen jegyzeteit utóbb kidolgozta és most látogatásom alkalmával a kézszer olvasta fel nekem – a »Gazdátlan leveleket!« E címet azért választotta, mert levélalakba öltöztette az egyes fejezeteket; de intézve vagy címezve e levelek senkihez különösen nem valának –, mindenki magára vehette, aki azokra kíváncsi volt, és ha úgy esik, hogy senkinek sem kellene: hát akkor is gazdátlanok.”²⁰

Az ügy előzménye az volt, hogy Kossuth 1849. szeptember 12-én írt vidini levélben vádpontokat fogalmazott meg Görgeivel szemben. Ezek az alábbiak voltak:

1. Görgei mindvégig a diktátorágra tört.
2. Körülötte egy kamarilla képződött.
3. Buda ostromával elszalasztotta az ellenség legyőzésének lehetőségét.
4. Ellenezte a szegedi összpontosítást.
5. A kierőszakolt diktátori hatalmat árulásra használta fel.

Berzenczey mint ügyész érvelt Görgeivel szemben az alábbi vádpontok alapján:

1. Görgei nem szereti a nemzetét.
2. Kacérkodott az arisztokráciával.
3. Egy forradalom diktátora nem kapitulál soha.

4. Sem kegyelettel, sem tisztelettel nem viseltetett a nemzet iránt.

Görgei válaszai a fenti pontokra az alábbiak voltak:

1. Ha nem szereti a nemzetét, akkor miért veszélyeztette az életét a harcok során?
2. Ha arisztokratikus érzelmű, akkor miért végeztethette ki gróf Zichy Ödönt?²¹
3. Elfogadja, hogy mint egyszerű tábornok kapitulálhatott volna, de mint diktátor nem.
4. Csakhogy, ez az emigránsok szájából „egy igazságnélküli üres frázis.”
5. A hazaszeretetnek nincs nagyobb bizonyítéka, mint egy élet feláldozásának felajánlása. Márpedig ő a

harcmezőn ennek többször tanújelét adta.

Tehát Berzenczey László ösztökélésére, a vele folytatott viták következtében megszülettek a *Gazdátlan Levelek*, melyek 1867-ben jelentek meg először.²²

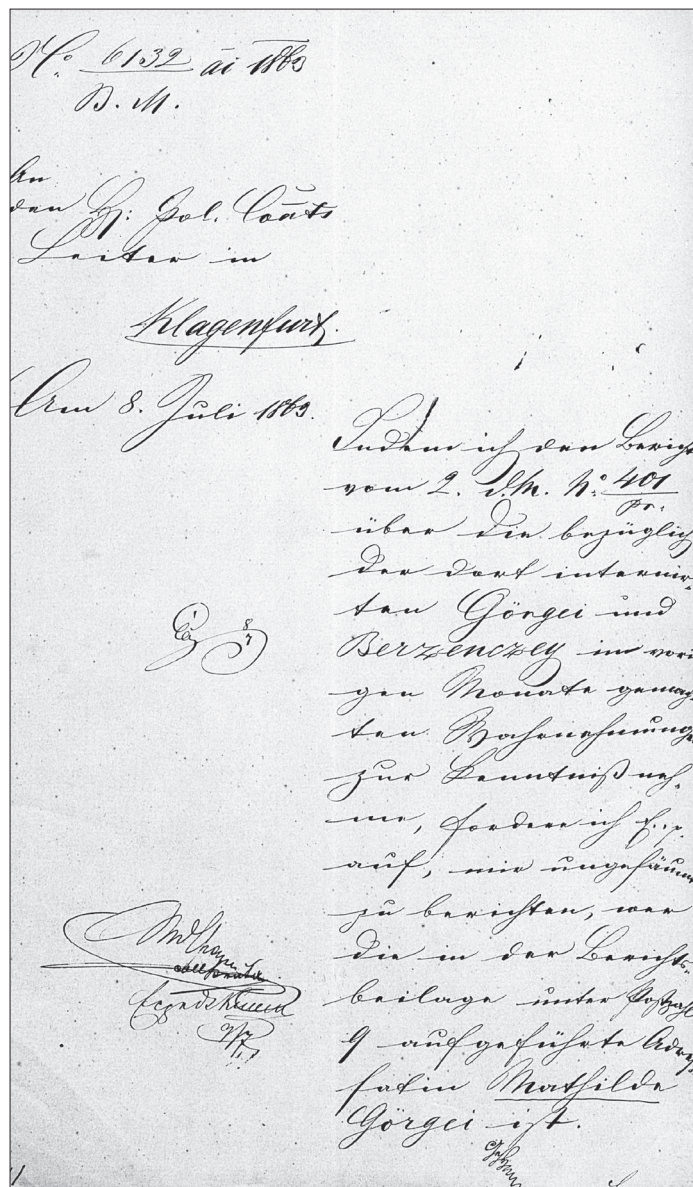
A klagenfurti internálásból elsőként Berzenczey szabadult. A hazatérésre ellenfelei is felkészültek. Kovács Leó 1867 tavaszán az alábbiakat írta Kossuthnak: „Berzenczey és a hazááruló Görgei amnesztiát kaptak. Az első már Pestre érkezett és mindent elkövet, hogy az árulónak pártot szerezzen és kevés kivétellel, amilyen gazemberek a mágnások, máris ezen árulót kezdik menteni és, amint látom, vissza akarják hozni. Ez mégis

borzasztó.”²³ Ezt a közhangulatot dolgozta fel az idézett novellájában Krúdy Gyula.

Görgei Artúr rehabilitálása érdekében 1867 után számos közéleti személyiség, volt honvédtiszt és történész emelte fel a szavát. Az árulási vádat azonban – amely a kiegyezést követő függetlenségi politikai egyik ideológiai alappillére lett – nehéz volt kigyomlálni a köztudatból. E téren igazi áttörést Kosáry Domokosnak az 1936-ban és 1994-ben megjelent munkája, *A Görgey-kérdés története* hozott. De mivel a munkát Berzenczey László kezdte meg, így a két személy kapcsolatának felelevenítését Görgei Artúr halálának századik évfordulóján mindenképpen indokoltnak tartjuk.

Jegyzetek

- 1 Életem és működésem Magyarországon, 1848 és 1849-ben. Lipcse, 1852. 1-2. Kritikai kiadása 1988-ban jelent meg Katona Tamás révén, aki Görgei István 1911-es fordítását átdolgozta, jegyzetekkel és bevezető tanulmánnyal látta el a visszaemlékezést. (Pro Memoria sorozat)
- 2 Görgei Artúr vázlatos életrajza: Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. (3. kiadás) Budapest, 2000. 160–163. o.
- 3 Imreh Sándor: Visszaemlékezés az 1848–49-ik évi szabadságharcra Erdélyben. Sajtó alá rendezte: Pászti László. Budapest, 2003. 33. o.
- 4 Életútjáról összefoglalóan: Egyed Ákos: Berzenczey László. In: 1848 erdélyi magyar vezéralakjai. Marosvásárhely. 2004. 20–37. o.
- 5 Bözödi György Berzenczey László-gyűjtése a hagyatékát őrző Erdélyi Múzeum Egyesület Levéltárában található Kolozsváron.
- 6 A szerző itt Görgeinek az 1849. július 2-i komáromi csatában szerzett súlyos fejsérülésére gondolt.
- 7 Krúdy Gyula: A tábornok barátja. (1913) In: Szerenád. (válogatott elbeszélések 1912–1915) 173–182. o.
- 8 Görgei Kornél, Görgei Artúr 1855-ben született fia.
- 9 Jó reggelt! – németül.
- 10 Mivel szolgálhatok? Kihez van szerencsém? – németül.
- 11 Tábornok Úr! Berzenczey László vagyok – németül.
- 12 III. Napóleon (1808–1873) francia császár.
- 13 Galați (magyarosan: *Galac*, németül: *Galatz*), város Románia délkeleti részén, a Duna bal partján.
- 14 Torino. (Olaszország) Berzenczey itt a Szárd-Piemonti Királyságra gondol.
- 15 Urbano Rattazzi (1808–1873) 1862-ben szárd-piemonti miniszterelnök.
- 16 II. Viktor Emánuel (1820–1878) szárd-piemonti, majd olasz király.
- 17 Habsburg monarchia birodalmi parlamentje. Szervezetét az 1860-ban kiadott októberi diploma szabályozta.
- 18 A jelentések lelőhelye: ÖStA HHStA Ministerium des Äußern Informationsbüro BM-Akten 1863: 141. Görgei Artúr és Berzenczey László klagenfurti internálása (jelentések levelezési kapcsolataikról).
- 19 1861-től Almásy Pál vezetésével függetlenségi szervezkedés indul Magyarországon. A rendőrség 1864-ben a mozgalmat felgöngyöltette. Görgei elsősorban provokációtól tartott.
- 20 Görgey István: Görgey Artúr a száműzetésben. Budapest, 1918. 255–258. o.; 260–261. o.; 266. o.; 273. o.; 365. o.
- 21 1848. szeptember 30-án a Görgei által vezetett hadbíróóság Zichyt kémkedésért halálra ítélte, amelyet azonnal végrehajtottak.
- 22 Görgey contra Kossuth. Kossuth Lajos: A forradalom végnapjairól – Görgey Artúr: *Gazdátlan levelek*. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Pusztaszeri László. Budapest, 1988.
- 23 Idézi: Kosáry Domokos: *A Görgey-kérdés története*. Budapest, 1994. I-II. A hivatkozott rész: I. k. 382. o.



A császári titkosrendőrség egyik jelentése Berzenczey Lászlóról (részlet)